

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI
SHARQ FILOLOGIYASI VA FALSAFA FAKULTETI
TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI KAFEDRASI

Qo‘lyozma huquqida

XAYTBOYEVA GULNOZA NARZULLA QIZI

**“XITOIY TILIDAN AFSONALAR TARJIMASINING O‘ZIGA XOS
JIHATLARI”**

5120200 – Tarjima nazariyasi va amaliyoti (sharq tillari bo‘yicha)

yo‘nalishi

Bakalavr darajasini olish uchun yozilgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar: N.R. Ismatullayeva

Ilmiy maslahatchi: f.f.n., dots. Q.Sh. Omonov

Toshkent – 2014

MUNDARIJA

KIRISH.....	2
I BOB. AFSONALAR TARJIMASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	
1.1. Afsonalardagi tarixiylik va badiiylik.....	4
1.2. Xitoy mifologiyasi tematikasi va uning tarjima xususiyatlari.....	9
1.3. Afsonalar tarjimasining uslub xususiyatlari	12
II BOB. XITOIY AFSONALARINING TARJIMA TALQINI VA TAFOVUTLAR	
2.1. “ 盘古开天 ” <i>Pangu kai tian</i> – “Panguning olamni yaratishi” afsonasi tarjimasi.....	18
2.2. “ 女娲造人 ” <i>Nüwa zaoren</i> – “Nyuyva odamzotning onasi” afsonasi tarjimalarida obrazlar xilma-xilligi	23
2.3. “ 鲧禹治水 ” <i>Gun Yu zhishui</i> – “Gun va Yuyning suv toshqiniga qarshi kurashi” afsonasining tarjima talqini	28
2.4. “ 后羿射日 ” <i>Hou Yi she ri</i> – “Ovchi Xou Ining quyoshni urib tushirishi” afsonasi tarjimasi.....	33
Xulosa.....	38
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.....	40

Kirish

Yoshlar hamma zamonlarda ham millat suyanchi, xalqning tayanchi bo‘lib kelgan. O‘zining kelajagini o‘ylagan har qanday davlat avvalo yoshlar tarbiyasiga katta e’tibor beradi. Yoshlar hamisha jamiyatni yangilikka boshlaydi, o‘zlarining kuch-g‘ayrati, bilim va iste’dodi bilan Vatanning qudratini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Bu borada Prezidentimiz I.A. Karimovning quyidagi so‘zlari alohida ahamiyatga molikdir:

“Mening eng katta ishonchim – yosh avloddir. Zamonaviy bilimga ega, odobli, ilmi, ko‘rsang havasing keladigan, barkamol va shijoatli farzandlarimizdir. Men o‘zimning taqdirimni ham, mamlakatimiz va mustaqilligimiz taqdirini ham ana shularning qiyofasida ko‘raman. Kishi ana shunday farzandlari borligidan kuch oladi, onggi tiniqlashadi, rag‘batlanadi, ko‘ksi tog‘day ko‘tariladi”¹.

Mavzuning dolzarbligi. Mustaqillik sharofati bilan respublikamiz dunyoning barcha mamlakatlari bilan siyosiy, iqtisodiy, madaniy aloqa qilish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Respublikamiz fuqarolari turli mamlakatlarda bo‘lib tajriba oshirib qaytmoqdalar. Tilshunoslarning vazifasi ham shu aloqalarni o‘rnatishda ko‘prik bo‘lishdir. Maqsadi esa chet el davlatlarining kelib chiqish tarixini, urf-odatlarini, xalqini o‘rganib, o‘z Ona Yurtiga ma’lumotlarni tanishtirishdir. Bunda tilshunos har tomonlama bilimga ega bo‘lishi, tilni mukammal bilishi va shu bilan birgalikda o‘zga davlatning dunyoqarashini, tarixini bilmog‘i darkor.

Demak, Qadimiy Xitoy tili hamda uning tarixini va adabiyotini boyitgan xalq og‘zaki ijodi bilan tanishish nur ustiga a’lo nur bo‘ladi.

¹ Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston poydevori. – T.: Sharq, 1998. – B. 43.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Mazkur masala bo'yicha material to'plash jarayonida Xitoy qadimiy tarixi, falsafiy qarashlari, urf-odatlari, madaniyati yuzasidan ma'lumotlarni butun olam o'rganib, dunyo yuzi tanigani ma'lum bo'ldi.

Mavzuning yangiligi. Ishda afsonalarning tarjima xususiyatlari, uslublari ko'rib chiqildi. Qadimgi xitoy afsonalari xitoy tilidan o'zbek tiliga tarjima qilindi.

Mavzuning maqsad va vazifalari. Xitoy afsonalarining tarixini hamda Xitoy afsonalarining tarjimasida ma'lumotlarni ko'rsatib o'tish, tarjima uslublariidan foydalanish yo'llarini o'rganish ishning maqsadini belgilaydi.

Ishning vazifasi:

- afsonalarda qo'llanilgan tarjima uslublari;
- qahramonlarning nomlanishidagi izohi, tarjimalari;
- afsonalardagi qahramonlarning nutqi;
- afsonalarda dialog va monologlarning qo'llanishidagi tarjima muammolarini tahlil qilishdan iborat.

Ishda asosan qiyosiy-chog'ishtirma, analiz va sintez metodlaridan foydalanildi.

Bitiruv malakaviy ishinig tuzilishi. Ushbu bitiruv malakaviy ishi kirish, 2 bob, 7 bo'lim, xulosa va foydalanilgan adabiyotalardan tashkil topgan.

I BOB. AFSONALAR TARJIMASINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

1.1. Afsonalardagi tarixiylik va badiiylik

Faraz qilaylik, siz yaqin kishingiz bilan biror joyda uchrashishga kelishgansiz. Ammo kutgan odamingiz vaqtida oldingizga kelmadi. Shundan keyin xayolingizni har xil shubhalar egallaydi. Avvalo, tez orada kelib qolar, deysiz. Bir oz o‘tgach, kelishilgan joyda anglashilmovchilik bo‘ldimikan, deb o‘ylaysiz. Vaqt yana o‘tavigach, taxminiy sabablar soni ham ko‘payaveradi. Oxiri fikringizdan ko‘ngilsiz voqealar tizimi o‘ta boshlaydi. Xullas, uchrashuvga yetib kelmagan kimsaning kechga qolish sababini bilmaguninggizgacha tinchimaysiz.

Qadim-qadim zamonlarda yashagan ajdodlarimizga dunyoda ro‘y berayotgan voqea-hodisalar ham ana shunday tinchlik bermagan. Masalan, o‘ta qattiq yer silkinishi sodir bo‘lsa, yer o‘rtasida magma deb atalmish chog‘ borligini, uning harakatga kelishi oqibatida zilzilalar bo‘lishini ilmiy asoslay olmagan omi kishilar: “Yerimizni ho‘kiz shoxida ko‘tarib turgan bo‘lsa kerak, ho‘kiz charchaganida shoxlarini qimirlatib, dam olsa kerak, oqibatda yer qimirlaydi”, – deb faraz qilganlar. Chunki odamlar u paytlarda hatto yerning dumaloq ekanini ham bilishmas edi. Bunday faraziy mulohazalar shunday ko‘p bo‘lganki, o‘tmishdagi odamlar ularga javob topishga ham ulgurmaganlar. Ammo fikr yuritish, taxminiy sabablar topish xususiyatlari hozirgi dunyo kishisida ham ajdodlar dunyo qarashiga yaqin holda saqlanib qolgan, deyish mumkin.

Inson hamisha har bir hodisadan o‘ziga manfaatli jihatlarini topishga urinadi. Xayolan bu manfaatlarni asoslashga sabablar axtaradi. Zamonlar o‘tgan sari turmush tajribasi mazkur hodisalarni turlarga bo‘lish, ulardan foydali va zararlilarni ajratish imkonini beradi. Oqibatda xalq tasavvurida bunday bo‘lsa yaxshi, bunday bo‘lsa yomon degan tushunchalar paydo bo‘ladi.

Masalan, safarga chiqqan odam yoʻlda oq tuyasi bor karvonni uchratsa, uning maqsadi amalga oshgan boʻlishi mumkin. Yoʻlovchi uzoqdan birovni koʻrib qolsa, uning hayotida ijobiy oʻzgarish roʻy bergan boʻladi. Tulkini uchratsa, aksincha boʻlgandir. Tushida bashang kiyinib, egarlangan oq otda chavondoqlik qilgan yigitning ishlari yurishib ketgan deb hisoblanadi. Xonadoniga qaldirgʻoch in qurgan oila tez orada oyoqqa turib mushkullari osonlashgan. Aksincha, biror sabab bilan qaldirgʻoch inini buzgan boʻlsa, xonadon tushkunlikka tushgan. Bu misollarning har biri oʻnlab, yuzlab marta tajribada sinalgan. Bularning izohini har kim har xil sharxlagan. Ayrim hollarda oʻsha kutilgan natija boʻlmagan ham. Lekin xalq ongida yillar oʻtgan sari oʻziga xos hukmlar paydo boʻlib borgan. Bu hukmlar son jihatdan koʻpayib urf-odatlariga, rasm-rusumlarga asos boʻlib xizmat qila boshladi. Misol uchun hozir ham, suvga tupurma, qaldirgʻoch inini buzma, qargʻishga qoladigan ish qilma, birovga taʼmasiz yaxshilik qil, hatto sochiqqa ikki kishi bir paytda qoʻl artmasin, yoki supurgini tikka qoʻyib boʻlmaydi, kabi tushunchalar ana shunday hodisalarning roʻy berishi natijasida asrlar davomida oʻzbeklar ongida shakllanib kelgan.

Xalqimizning tabiati shu darajada nozik boʻlganki, uning tasavvurida raqamlar, ranglar ham yangi-yangi mulohazalar hosil qilgan. Gʻafur Gʻulom Alisher Navoiyning “Farxod va Shirin” dostonini toʻliq sharh bilan nashrga tayyorlashda Xoqon farzandli boʻlgan kuni mamlakatidagi hamma devorlarni qora rangli ipak matolar bilan bezash buyrugʻini berganini aytadi².

Tabiiyki, nima uchun podsho farzand koʻrgan kuni butun yurtini qora harir libosda koʻrishni xohlagan, degan savol tugʻiladi. Gap shundaki, Navoiy yashagan paytda qora rang buyuklik, ulugʻlik ramzi hisoblangan. Oʻzbeklarda Qoravoy, Qorajon, Qoraxon degan ismlarning qoʻyilishi ham bu fikrni dalillaydi.

Yuqorida aytilgan fikrlarning hammasi jamlangan holda mifik dunyoqarash belgilari hisoblanadi. Bu belgilarning shakllanish davri, paydo

² Sobitova T. Xalq ogʻzaki poetik ijodi. – T.: Sharq, 2003. – B. 20.

bo'lish muddati shu qadar qadimiyki, ularni yillar, o'n yillar, yuz yillar bilan emas, balki ming yillar bilan o'lchash mumkindir.

Uzoq qadim zamonlarda odamlarni hayratga soladigan savollar juda ko'p bo'lgan. Xususan, inson va tabiat qanday paydo bo'ldi, tabiatdagi o'zgarishlar nimalar oqibatida ro'y beradi, nima uchun yomg'ir yog'adi, yer qimirlaydi kabi muammolar ajdodlarimizni o'ylashga, o'zlaricha izohlar topishga majbur qilgan. Bu paytlarda ham hali yozuvlar, quyosh, yer, osmon tushunchalari haqidagi ilmiy sharhlar bo'lmagan. Natijada, o'tmish ajdodlarimiz butun dunyoni qanaydir ilohiy kuchlar yaratgan bo'lishi mumkinligini o'ylab topadilar. Ularning tasavvurlarida bu ilohiy kuchlar asosan ikki toifaga bo'lingan edi. Birinchi toifani odamlarga yordam beradigan xudolar, ikkinchi toifani zarar keltiruvchi xudolar deb tasavvur qilganlar. Shunday qilib, dunyoning, insoniyatning, tabiatning, odamlarning paydo bo'lishi haqida eng qadimgi sodda hikoyalarni "miflar" deb atash qabul qilingan.

Yer kurrasining turli hududlarida yashaydigan xalqlar tabiiy sharoitga qarab, turli narsa, hayvon va qushlarni o'zlariga homiy deb bilganlar: hatto, hozir ham bayroqlariga, gerblariga ularning tasvirini ramz sifatida kiritganlar. O'zbekiston Respublikasi bayrog'ida oy va yulduzlar, gerbida humo qushi ana shunday timsol sifatida muhrlanib qolganini eslang.

Miflik dunyoqarash belgilari bolalarga ism qo'yishda ham o'z ta'sirini saqlab qolgan. Albatta, oilada farzand tug'ilgani zahoti unga ism qo'yish odati yaxshi tashvishga aylangan. Oila a'zolari o'z farzandlariga hamisha eng mazmunli, eng go'zal, eng ta'sirchan ism qo'yishni xohlaganlar.

Zamon taraqqiyoti asta-sekin miflarda o'z aksini topgan voqea va hodisalarni ilmiy jihatdan izohlash holatlarini kuchaytirdi. Jumladan, yil davomida fasllarning o'zgarishi, quyosh va oyning tutilishi, yer qimirlashlar, zamon o'tishi bilan ilmiy jihatdan asoslab berildi. Asta-sekinlik bilan insonlarning o'zlari tabiat hodisalariga aralashdilar, ilm-fan rivojlandi. Dehqonchilik, chorvachilik sohasida qator-qator yangiliklar amalga oshirildi. Bu

o'zgarishlar ma'lum darajada miqlarga bo'lgan munosabatlarga ham yangilik kiritdi. Shundan so'ng qadim-qadim zamonlarda ro'y bergan muhim ahamiyatli voqealar miqlar bilan uyg'unlasha boshladi. Natijada, badiiy tafakkurning ifodalanishining ta'sirida sekin-asta xalq og'zaki ijodi namunalari badiiy jihatdan mukammal asar sifatida paydo bo'la boshladi.

Afsonalar dunyodagi deyarli hamma xalqlar og'zaki ijodining eng qadimgi, aziz va ommaviy janrlaridan biridir.

Afsonalar mazmunan turlicha bo'lishi mumkin. Ularni shartli ravishda asotiriy tushunchalar, koinot jismlari, o'rin – joy nomlari, urf – odatlarini sharhlovchi afsonalarga ajratish mumkin.

Asotiriy afsonalarda qadimda yashagan ajdodlarimiz o'zlariga homiy deb hisoblagan shaxslarni ulug'laganlar. Diniy e'tiqod masalalarini yoritganlar.

Shu bilan birga ba'zan xalqimiz yashaydigan ayrim hududlardagi odatlarga izoh beruvchi afsonalarga ham duch kelishimiz mumkin.

Afsonalarning qiziqligi, ularning inson diqqatini jalb qilish sabablari ham, ehtimol, shu xususiyat bilan izohlanadi. Bunday afsonalarning matnida ertaklarga hos bayon usuli, voqea tanlash tamoyillari ko'zga yaqqoltashlanib turadi.

Xalqimiz afsonalarni yaratishda juda ijodkor. Xalqimiz o'z hayotiga tegishli har bir voqea – hodisaga, an' anaga, joy – nomlariga, hatto o'zi yashayotgan Vataniga mehr bilan munosabatda bo'lgan va xalq og'zaki ijodining boshqa janrlari qatori afsonalar vositasida o'z munosabatini bildirgan.

Mifologik obrazlar bilan birga afsonaviy qahramonlar obrazi ham vujudga keladi. Bu qahramonlar kishilarning osoyishtaligi va baxt-saodati uchun kurashib, fidokorlik ko'rsatadilar. Biroq bu kurash dastlabki davrlarda ko'pincha ajdar, dev va jin kabi g'ayritabiiy kuchlarga qarshi qaratiladi. Ajdar, dev, jin va boshqalar ayni zamonda har xil yomonlikning timsoli sifatida gavdalanuvchi ramziy obrazlardir. Eng muhimi shundaki, kishilar jamiyat va tabiatdagi

baxtsizlik hamda turli ofatlarning sababi va mohiyatini tushunolmagan boʻlsalar ham, oʻz kuch-quvvatlariga ishonganlar, “ajdar”, “dev” va “jin”lar ustidan gʻalaba qozonuvchi Gershasp va Elikbek kabi oʻlmas bahodirlar obrazini yaratganlar. Bunday afsonalarning hayotiy ahamiyati ham ana shunda.

Shunday qilib, dunyoning, insoniyatning, tabiatning paydo boʻlishi haqidagi eng qadimgi sodda hikoyalar “miflar” deb atash qabul qilingan. Mahmud Qoshgʻariy oʻzining “ Devoni lugʻotit-turk “ asarida “sav” soʻzining maʼnosini beradi. Olimlarning taʼkidalashicha, bu ota-bobolarimizning aytgan birinchi gaplaridan iboratdir. Maʼlum boʻladiki, “sav” soʻzining ham mif soʻziga yaqinligi bor. Shuningdek, oʻtgan asrlarda yaratilgan ilmiy adabiyotlarda va folklorshunoslikka oid tadqiqotlarda mif soʻzini qoʻllash qabul qilingan. Shuning uchun “sav” (turkiy), “asotir” (arab), soʻzlarining oʻrnida “mif”ni qoʻllash maqsadga muvofiq. Oʻzbek ensiklopediyasida “mif” yunoncha “mifhos”dan olingan boʻlib rivoyat, afsona tushunchalarini anglatishi qayd etiladi³.

Demak, mif deganda, eng qadimgi afsona, rivoyat, doston, hikoyalarni tushunish mumkin. Miflarda barcha narsa jonli obrazlar vositasida harakat qiladi. Miflarda fantastika, badiiy xayolot yetakchilik qiladi, qahramonlarga gʻayriodatiy sifatlar “yuklanadi”.

Shunday qilib, miflar ikki-uch ming yil oldin yaratilgan eng dastlabki sodda hikoyalar namunasiidir.

Demak, afsonalar xalq ogʻzaki ijodining epik turidan biri hisoblanib, ularda tasvirlangan voqealar asosan ijodiy toʻqimalar zaminida yaratiladi. Bu janr namunalariga aytib beruvchi shaxs asar mazmunini saqlagan holda maʼlum oʻzgartirishlar kiritishi mumkin. Afsonalarda mazmun jihatidan xilma-xil voqealar hikoya qilinadi. Bu jihatdan ular asotiriy voqealarni, kosmogonik jismlarni, oʻrin-joy nomlarini, odatlarni izohlovchi turlarga boʻlinadi. Ular

³ SobitovaT. Xalq ogʻzaki poetik ijodi. – T.: Sharq, 2003. – B. 22.

xalqimiz tarixini o'rganishda sharhlashda, joy nomlarini izohlashda muhim ahamiyatga ega.

1.2. Xitoy mifologiyasi tematikasi va uning tarjima xususiyatlari

Qadimgi Xitoy miflari tematik jihatdan asosan insonni qurshab olgan tabiatning turli-tuman sirli hodisalari, ilohlar va yozuv ruhlari haqidagi afsonalarga va go'yoki qadim zamonlarda Xitoyda yashagan va ko'pincha ijtimoiy kuchlarning timsoli sanalgan fantastik mavjudotlarning jasoratlari haqidagi afsonalarga bo'linadi.

Shu narsa diqqatga sazovorki, bizgacha nisbatan to'liq holda yetib kelgan qadimgi Yunoniston va qadimgi Hindiston miflaridan farqli o'laroq, Xitoy mifologiyasi yagona to'plamga birlashtirilmagan ayrim rivoyatlar yoki ularning turli kitoblar bo'ylab sochilib ketgan parchalari tarzida saqlanib qolgan.

Lu Sin Xitoy nasri tarixiga oid asarida buning sabablaridan biri sifatida konfutsiychilarning qadimgi miflar va rivoyatlarni tarixiy solnomalar andazasiga ko'ra qayta ishlash odatini ko'rsatadi. Konfutsiychilar amalga oshirgan o'zgartirishlar natijasida afsonaviy shaxslar tarixiy arboblarga aylangan, mif fantastika, poetik usullarini yo'qotgan. Jumladan, afsonaviy podsho Xuang-di haqidagi qadimgi mifda uning to'rt qiyofasi bo'lganligi qayd etiladi. Ammo, qadimgi manbalarda aytilishicha, aynan Konfutsiyga ko'ra "to'rt qiyofa" ma'nosida emas, balki Xuang-di Xitoyda tinchlik-totuvlikni barqaror etish uchun "to'rt kishini to'rt yoqqa yuborgan" degan ma'noda tushunish lozimligini ta'kidlagan. Konfutsiychilar shu jumladan Sun sulolasi davrigacha (X-XII asrlar) miflarni tarixiy syujetlarga aylantirishda davom etganlari ma'lum.⁴

Ammo boshqa tadqiqotchilarning fikricha, xitoy miflarining tarqoqligi sababi konfutsiychilik degan tahmin uncha ishonarli emas. Bu yerda bitta savol tug'uladi: nima uchun konfutsiychilik tanqid ostiga olingan va badiiy ijod taqdirida hal qiluvchi rol o'ynashi mumkin bo'lmagan. Sin sulolasi davri

⁴ Chine's mifhos. – L.: Britian university, 1998. – P. 7.

(miloddan avvalgi III asrda) olimlari miflar va afsonalarni ularning to'liq va asl holatda tiklashga harakat qilmaganlar? Bu yerda konfutsiychilikning mifologiyaga salbiy munosabatigina emas, balki asl tabiati hanuzgacha aniq bo'lmay qolayotgan tarixiy holatlarda bo'lsa kerak.

Maxluqlar insoniy qiyofalar kasb etishda aynan miflarning ijtimoiy-tarixiy vazifalari, axloqiy manaviy qarashlariga muvofiq qadimgi solnomalar tarzida qayta ishlagan konfutsiychilarmuayyan ro'l o'ynagan bo'lsa kerak.

Xitoy mifologiyasida olamning va yerda hayotning kelib chiqishi mavzusi ko'zga ko'rinadigan o'rinni egallaydi.

Bu miflar mazmunining bayoniga va tahliliga o'tishdan oldin shuni qayd etish lozimki, dunyo yaralishining mifologik versiyalari ularning soddaligi va betakrorligi tufayli dunyo paydo bo'lishining ko'p sonli qadimgi adabiy yodgorliklarda qayd etilgan naturfalsafiy sharhi paydo bo'lganidan keyin ham xalq orasida saqlanib qolgan.

Ma'lumki, yodgorliklarning eng qadimgilari mifologik ong inqirozga uchragan davrda vujudga kelgani ularni dastlabki urinishda tiklashni oshiradi. Mifologik ong ularda sinfiy jamiyat ehtiyojlari va qarashlariga moslashtirilgan ko'rinishda namoyon bo'ladi.

Murosasiz mafkuraviy kurash sharoitida miflar qayd etilgan miloddan avvalgi birinchi ming yillikda ayni bir syujetlar turlicha, ba'zan qarama-qarshi mazmunda yoritiladi. Bunga Xitoyning "Rivoyatlar kitobi" hamda "Tog'lar va dengizlar kitobi" misol bo'lishi mumkin. Tilga olingan birinchi kitob qadimgi xitoy rivoyatlarining barchasini bir to'plamda jamlashga urinish mahsuli hisoblanadi. Ikkinchi kitobda esa mahalliy an'analar qayd etiladi. Bunda "Rivoyatlar kitobi" versiyalarida uning ayrim qismlari nisbatan qadimiy ekanligiga qaramay, mif rivojlanishining so'nggi bosqichi yoki uning konfutsiychilik maktabi ishlovidan o'tgan namunalari aks etadi. "Tog'lar va

dengizlar kitobi” esa, aksariyat hollarda mif rivojlanishining dastlabki bosqichlarini aks ettiruvchi folklorga yaqin versiyalari saqlangan⁵.

Fetishizm va totemizm mifning ilk tarixini belgilaydi. Bu davrda uning elementlari, motivlari mavzularining bir qismi vujudga kelgan. Totemning o‘z qavmdoshlarini himoya qilish, ularning sa’y-harakatlariga ko‘maklashish sehrli qobiliyati haqidagi tasavvur totemga qaratilgan duolarda, “Qo‘shiqar kitobida” o‘z aksini topgan.

Olamning yaralishi va inson qavmining vujudga kelishi haqida boshqa qadimgi hikoyalar ham mavjud. Xitoyda dunyoning yaralishi va yerda hayotning vujudga kelishi haqida turli mif va afsonalarning paydo bo‘lish sabablari hanuzgacha to‘la aniqlanmagan. Xitoylik ayrim tadqiqotchilar buni bizgacha yetib kelgan miflar bitta qabilaning emas, qadimda Xitoyning turli joylarida yashagan ko‘p sonli alohida-alohida qabilalarning ijod mahsuli ekanligi bilan tushuntiradi. O‘zaro muloqot va ta’sir jarayonida asta-sekin mahalliy rivoyatlarning qorishuvi yuz bergan. Ularning ba’zi qismi o‘zgargan ko‘rinishda bizgacha yetib kelgan. Turli qabilalar madaniyati negizida yagona xitoy madaniyati vujudga kelgan hozirgi kunda bizgacha yetib kelgan miflarning kelib chiqishini, ularning u yoki bu qabilaga mansubligini aniqlash juda ham mushkul ish, lekin manbalarning bir emasligi, yaratilish tabiatning turliligi deyarli shak-shubhasizdir.

Demak, xitoy miflarini o‘rganishda Qadimgi Xitoyning tili hamda uning tarixini va adabiyotini boyitgan xalq og‘zaki ijodi bilan tanishish nur ustiga a’lo nur bo‘ladi.

⁵ Chine’s mifhos. – L.: Britian university, 1998. – P. 7.

1.3. Afsonalar tarjimasining uslub xususiyatlari

Har bir tilni o‘rganishda, birinchi navbatda, o‘z ona tilini bilish lozim. Ana shu nuqtai nazardan biz avvalambor, o‘zbek tili misollari orqali tarjimadagi qo‘llanilgan uslublarni ko‘rib chiqamiz.

Insonning ma‘naviy kamolotga⁸ yetishida, madaniy va ma‘rifiy yuksalishida ona tilining o‘rni nihoyatda muhim hisoblanadi.

Til milliy madaniyat va ma‘naviyatning ko‘zguvidir. Hadisi sharifda keltirilishicha “Kishining zebu-ziynati, go‘zalligi uning tilidadir”. Til millatning tamaltoshidir, agar u boy berilsa, millatlar ham yo‘q bo‘ladi. Chunki ona tilida millatning ruhiyati yotadi.

Har bir insonning bosh maqsadi yer yuzidagi tinchligini saqlash, Vatan ravnaqi uchun Yurt tinchligi va ona tilining rivoji uchun xizmat qilish bo‘lishi kerak.

Til o‘tgan avlodlar tajribasi, bilimlari natijalarini kelgusi avlodlarga yetkazuvchi ko‘prik hamdir. Kishilar hayot tajribalari va ilmiy yutuqlarini yozib qoldiradilar va ular avloddan-avlodga o‘tib, boyib, rivojlanib boradi. Bu tilning ma‘rifiy ahamiyatidir⁶.

Insoniyat tarixida dastlab og‘zaki nutq yagona aloqa quroli bo‘lib xizmat qilgan. Yozuv paydo bo‘lgach, odamlar og‘zaki va yozma nutqdan foydalanganlar⁷.

Afsonalarni tarjima qilishda asosan nutq uslublarining badiiy uslubi qo‘llaniladi. Lekin badiiy uslubda nutq uslubining boshqa turlari ham namoyon bo‘ladi ya‘ni ilmiy uslub, publitsistik uslub, so‘zlashuv uslubi, rasmiy-idoraviy uslublarining elementlarini payqashimiz mumkin.

⁶ Anorbekova A. Hozirgi zamon adabiy tili. –T.: O‘qituvchi, 2007. – B. 7.

⁷ Anorbekova A. Hozirgi zamon adabiy tili. –T.: O‘qituvchi, 2007. – B. 14.

Shuning uchun ham badiiy uslubni aralash uslub ham deb atashadi. Badiiy uslub tilga asoslanadigan, adibning xarakteri, dunyoqarashi, bilimi va hayotiy tajribasini o‘zida aks ettiradigan, jilolangan uslubdir.

Badiiy uslub o‘quvchida estetik zavq uyg‘otadi. Demak, badiiy uslub orqali ro‘yobga chiqqan nutqlarning voqea-hodisa haqida axborot berish (kommunikativ vazifani bajarish)dan tashqari, kitobxonga ta‘sir qilish (ekspressiv) vazifani ham bajaradi.

Badiiy uslub uchun obrazlilik, tasviriy ifoda vositalariga boylik xosdir. Badiiy uslubdan boshqa barcha uslublar ijtimoiy hayotning ma‘lum sohasi doirasida chegaralangandir. Badiiy uslub, ulardan farqli ravishda, inson amaliy hayotining barcha tomonlarini o‘rab turadi.

Badiiy uslub inson hayotini barcha tomonlarini qamrab oladi. Bu uslub barchaga barobarligi, o‘quvchiga, tinglovchiga emotsional ta‘sir etishi bilan boshqa uslublardan ajralib turadi.

Bu uslubda muallif tilning barcha leksik, grammatik vositalaridan foydalanishi, turli ifodaviy vositalarni qo‘llashi mumkin. Boshqa uslublarning materiallaridan badiiy uslubda bemalol foydalanish mumkin. Shunga ko‘ra, badiiy nutq uslubi keng imkoniyatga ega. San‘at va adabiyot asarlari, xalq og‘zaki ijodlari shu uslubda yaratiladi.

Badiiy uslub o‘zbek tili vazifaviy uslublari orasida o‘ziga xos mavqega ega bo‘lib, ayni paytda o‘zining alohida me‘yorlariga ham ega.

Badiiy tarjimaning boshqa tarjima turlaridan farqi shundaki, uning bosh vazifalaridan biri badiiy adabiyot namunalariidagi kommunikativ ta‘sirning yorqin ko‘rinishlaridan bo‘lgan badiiy-estetik zavqni uzatish sanaladi.

Til materialini qamrab olish imkoniyatining kengligi, umumxalq tilida mavjud bo‘lgan barcha lingvistik birliklarning, shu bilan birga, boshqa vazifaviy uslublarga xos bo‘lgan elementlarning ham ishlatilaverishi va ularning muhim bir vazifaga – badiiy estetik vazifani bajarishga xizmat qilishi badiiy uslubning

asosiy hususiyati hisoblanadi. Tabiiyki, bunday imkoniyatlar boshqa vazifaviy uslublarda chegaralangan⁸.

Tarjima qilish vositalarini qoidalashda ana shu keng qamrovlilik bo'lishi bilan birga, bu uslub doirasida ularni qoidalashning ma'lum me'yorlari ham amal qiladiki, fonetik, grammatik va frazeologik xususiyatlar tarzida ko'zga tashlanadigan ana shu me'yorlar uni boshqa vazifaviy uslublardan chegaralash imkonini beradi.

O'zbek tili so'z turkumlarining grammatik shakllari turli adabiy, tarixiy hamda dialektal variantlarga ega bo'lib, ular hozirgi adabiy til me'yorlari nuqtai nazaridan bir tomondan, qo'llanish chastotasiga ko'ra faol yoki aksincha bo'lsa, ikkinchi tomondan, ularda vazifaviy-uslubiy chegaralanish sezilib turadi.

Badiiy uslubda bu grammatik shakllarning barcha ko'rinishlari – lahja va tarixiy variantlari ham asarning mavzu talabi bilan qo'llanaveradi.

Tarjima jarayonida san'atkor son-sanoqsiz amaliy mushkulotlarga duch keladiki, bu hol, tarjimaning ijodiy faoliyat ekanligi tufayli, tarjimonda har bir muammoli holat yechimiga ijodiy yondashishni talab qiladi. Asl nusxaga ijodiy munosabatda bo'lishgina tarjimaning muallif maqsadiga muvofiq tarzda amalga oshirilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

“Tarjimon asl nusxani bo'yoqlarga bo'yamasligi, unga qo'shimchalar kiritmasligi yoki tarjima qilinishi qiyin bo'lgan joylarini qisqartirmasligi, qahramonga sun'iy ravishda milliy ust-bosh kiygizmasligi kerak”⁹. Tarjimada haqiqatdan ham milliylikni unutish kerak emas, lekin o'zidan ham qo'shimchalar qo'shilishi bu aslyatdagi matning o'zgarib ketishiga olib keladi. Aslyat matnda har bir xalqning milliy kiyimlari, urf-odatlari, qadriyatlarini, milliy o'ziga xos so'zlari, personajlarning ismlari keltirilgan bo'ladi. Bu milliylikni o'zgartirib, unga qo'shimchalar qo'shish tarjima qilinayotgan asarga nisbatdan hurmatsizlikni namoyon qiladi.

⁸ Anorbekova A. Hozirgi zamon adabiy tili. –T.: O'qituvchi, 2007. – B.18.

⁹ Sharapov J. She'riy tarjimaning ba'zi masalalari. – T.: Fan, 1959. – B. 27.

Afsonalarda barcha narsa jonli obrazlar vositasida harakat qiladi. Afsonalar ertaklarga yaqin turadi. Ularning har ikkalasida ham fantastika, badiiy xayolot yetakchilik qiladi, qahramonlarga g'ayriodatiy sifatlar "yuklanadi". Shuning uchun ham afsonalarni tarjima qilishda badiiy uslub xizmat qiladi.

Qadimiy xitoy mifologiyasining birinchi tadqiqoti Rossiyada 1892-yilda paydo bo'lgan. Bu allaqachon bibliografik noyob asar bo'lib ulgurgan, ammo nazardan chetda qolgan, Peterburg universitetidan professori S.M. Giorgiyevskiyning "Мифические воззрения и мифы Китайцев" ("Mifik dunyoqarash va Xitoyliklarning miflari") kitobi edi. Bu kitobda Giorgievskiy Xitoy miflarining tasnifini bergan¹⁰.

1932-yili Venera nomli yangi ish paydo bo'ldi. Bu safar katta hajmli "Xitoy mifologiyasi lug'ati" taqdim etildi. Ratsional konfutsiycha dunyoqarash ta'sirida qadimdagi real qatnashchilar deb oldindan talqin qilingan mif personajlarining tarixiylashtirilishi qadimiy xitoy mifologiyasining farq qiluvchi xususiyatlaridan biridir¹¹.

Asosiy personajlar qadimgi miflarga va imperatorlarga, ikkinchi darajali personajlar esa amaldorlarga, ulug' martabali zodagonlarga va boshqalarga aylanib qolardi. Totem gavdalanishlar katta rol o'ynar edi.

Miflardagi asosiy personajlar bu: bug'u, maymun, timsoh, quyon, eshak, ot, Gang daryosi, suv hukmdorlari va har xil o'simliklar bo'lgan.

Ko'pgina matallar, frazeologizmlarni xitoy tilidan tarjima qilishda qiyinchilik yuzaga keladi. Chunki ular, asosan tarixiy, afsonaviy va badiiy personajlarni qo'llashga asoslangan.

Xitoy tili tarjimonga konkret nomlarni ishlatmasdan rus tilidagi analoglarni (tarjima qilinayotgan tildagi o'xshash personajlarni) tezda topish qiyinchilik tug'diradi.

¹⁰ Георгиевский С.М. Мифические воззрения и мифы Китая. – М., 1892. – С. 3.

¹¹ Вернер Л.Л. Мифы и легенды Китая. – М., 1932. – С. 2.

Xitoylik mualliflarning adabiyotshunoslikka oid hozirgi asarlarida miqlar 神话 *shenhua*, afsonalar 传说 *chuanshuo* va umrboqiy jonzotlar haqidagi rivoyatlar 仙话 *xianhua* farqlanadi, lekin qadimgi Xitoy folklorining bu janrlari o'rtasida aniq chegara o'tkazish ba'zan juda qiyin. Boz ustiga turli adabiy manbalarda tarjimalar turlicha ifodalangan.

Sin sulolasi davridagi (milloddan avvalgi III asr) olimlarning tarjimalarida afsonalarni va miqlarni ularning asl va to'liq holatida tarjima qilmaganlar, ularning ma'nosinigina chiqarib berganlar.

Yana shuni hisobga olish lozimki, xitoy miqlari va afsonalari asrlar mobaynida og'izdan-og'izga o'tish jarayonida sezilarli darajada o'zgargan.

Bunday miqlarni tarjima qilishda oddiygina, soddagina so'zlashuv uslubi orqali tarjima qilinadi. Bunday tarjima badiiy uslubda tarjimani kengroq ifodalaydi va bu tarjimada so'zlashuv uslubining unsurlari xizmat qiladi.

Adabiy til me'yorlari doimo amal qilavermaydigan erkin muloqot shakli oddiy so'zlashuv uslubi sanaladi.

Ma'lum adabiy til me'yorlariga bo'ysungan, tartibga solingan so'zlashuv uslubiga adabiy so'zlashuv uslubi deyiladi.

So'zlashuv uslubining har ikki turi ko'pincha dialog shaklida ro'yobga chiqadi. Ikki shaxsning o'zaro so'zlashuvi dialogik nutq sanaladi. So'zlashuv uslubida so'zlar erkin qo'llaniladi¹².

Masalan,

Qadimgi Xitoyning eng mashhur afsonasi "Pangu olamni yaratdi" "历代神化传奇经典" kitobida keltirilgan versiyasida ishtirok etgan dialog:

- 你叫什么名子呢？
- 我们俩都叫盘古，你是盘古哥哥，我是盘古妹妹。

¹² Anorbekova A. Hozirgi zamon adabiy tili. -T.: O'qituvchi, 2007. - B. 32.

Transkripsiya:

- *Ni jiao shenme ming zi ne?*
- *Wo men lia jiao Pangu, ni shi Pangu gege, wo shi Pangu meimei¹³.*

Tarjimasi:

- *Sening isming nima?*
- *Biz ikkalamizning ismimiz Pangu, sen Pangu akasan, men Pangu singilman.*

Bu afsonada ikkita qahramonning suhbatini kuzatishimiz mumkin. Dialog ishlatilishida aka va singilning o'rtasidagi munosabatarini, singilning akasiga bo'lgan mehrini, akaning singliga erkalatib savol berishini, hamda haqiqiy Xitoyning milliy an'analari, bir-biriga bo'lgan hurmatu-izzatini dialoglar orqali ifodalanilishini ko'rishimiz mumkin. Bu dialogni tarjima qilishda aslyatning shaklini to'liq e'tibordan soqit qilgan holda, mazmunini kitobxonga tushunarli holda sodda va qisqa qilib hikoya qilish kerak.

Haqiqatdan ham afsonalarni tarjima qilish bilan birgalikda, o'zga davlatning madaniyatini, hayotini, o'zgalarga hamda bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini bilish mumkin.

¹³吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社, 2006。-P. 23.

II BOB. XITOIY AFSONALARINING TARJIMA TALQINI VA TAFOVUTLAR

2.1. “盘古开天” *Pangu kai tian* – “Panguning olamni yaratishi” afsonasi tarjimasi

Naturfalsafiy tarjima talqinidan farqli o‘laroq, Xitoyda keng tarqalgan va bizgacha faqat milodiy III asrga mansub bo‘lgan tarjima manbalari orqali yetib kelgan mifologik farazlardan biriga ko‘ra, olam kosmik in va yan kuchlari tasiri natijasida emas, balki birinchi inson, Xitoy kosmogoniyasining buyuk qahramonlaridan biri Pangu¹⁴ irodasi va qo‘llari bilan yaratilgan.

Pangu haqidagi afsonalarda uni ilohiy qahramon sifatida ko‘kka ko‘tarishgan. Unga “olamni yaratuvchi” deb maqom berishgan. U butun olamni yaratishda hayotining ko‘p qismini sarflagan. Yaratib bo‘lgach esa vafot etgan. U bu mashaqqatli vazifasini turli asboblar va o‘z kuch-quvvati bilan amalga oshirgan.

Turli davrlarga mansub tarjima manbalarida Panguning turli hil tasvirlariga duch kelishingiz mumkin. Bu ayniqsa daocha tarjima talqinlariga tegishli.

很久很久以前, 有个叫盘古的人. 他的个子很矮. 盘古手有东西: 第一个手有斧子, 第二手有刀子.

盘古用这些开天.

Hen jiu hen jiu yi qian, you ge jiao Pangu de ren. Ta de ge zi hen ai. Pangu shou you dong xi: di yi ge shou you fu zi, die r ge shou you dao zi. Pangu yong zhe xie kai tian.

Ushbu parcha tarjimasida Pangu bo‘yi g‘ayritabiiy darajada past, bir qo‘lida bolg‘a, ikkinchisida pichoq ushlagan holda ikki shoxli siymo sifatida

¹⁴Pangu ism bo‘lib ikki iyeroglifdan tashkil topgan: 1-iyeroglif: “Pan” – “qattiq qobiq”, “tuxum po‘chog‘i” degan ma‘noni anglatgan. 2-iyeroglif: “Gu” – “qadimgi”, “ko‘hna” degan ma‘noni anglatadi.

gavdalanadi. Ko‘rsatilgan asboblar olamni yaratuvchi faoliyatining xususiyatiga ishora qiladi

Ba‘zan pichoq va bolg‘a o‘rniga Pangu bir qo‘lida “quyosh”ni, ikkinchi qo‘lida esa “oy”ni ushlagan ko‘rinishda namoyon bo‘lgan.

Keyingi davr tarjimalarida esa Pangu ajdar¹⁵, qaqnus¹⁶, yakkashox¹⁷ va toshbaqa kabi afsonaviy jonzotlar davrasida tasvirlangan.

Afsonaning tarjimasiga ko‘ra, olamni yaratish va yerda hayotni yo‘lga qo‘yishga Pangu 18 ming yilini sarflagan.

Taxminan milloddan avvalgi XVII asrga mansub bo‘lgan boshqa bir tarjimaga ko‘ra badiiy uslub qo‘llanilgan.

盘古死的时候, 浑身发生着巨大的变化:

口中呼的团团气变成了天上的风和云; 他发出的声音, 隆隆雷声; 他的左眼睛变成了光芒万丈的太阳; 右眼睛变成了皎洁明亮的月亮; 手足和身躯和大地的四极和方五的名山; 他的血液变成了江河; 他的筋脉他的大道; 他的肌肉变成了田地; 他的头发和胡须变成了星星; 他的皮肤和汗毛变成了花草树木; 他的牙齿, 骨头, 骨则变成了蕴藏在大地下的光闪的金属, 坚硬的头石, 美丽的珍珠湿润的玉石; 他的身上汗水也变成了无尽的雨露和甘霖.

Transkripsiyasi:

Pangu si de shi hou, hun shen fa sheng zhe ju da de bian hua; kou zhong hu de yi tuan tuan qi; bian cheng le tian shang de feng he yun; ta fa chu de sheng yin, bian cheng le long long lei sheng; ta de zou yin jing bian cheng le, hu ming liang de yue liang; ta de shou zu he shen qu bian cheng le da di de si ji he wu fang de ming shan; ta de xue ye bian cheng le jian he; ta de jin mai bian cheng le da dao, ta de ji rou bian cheng le tian shang de xing xing. Ta de pi fu

¹⁵ Ajdar (龙 long) – daryolar va dengizlar xudosi, kuch-qudrat, imperator hokimiyati timsoli.

¹⁶ Qaqnus (凤 feng) – baxt-saodat va farovonlik timsoli sanalgan qush.

¹⁷ Yakkashox (麟 lin) – paydo bo‘lishi yaxshilikdan dalolat beruvchi afsonaviy jonzot.

he han mao bian cheng le hua cao shu mu; ta de ya chi, gu tou, gu ge guang de ze bian cheng le yun cang zai da de xia de shang guang de jin shu, jian ying de shi tou, mei li de zhen zhu han shui ye bian cheng le wu jin de yu lu he gan.

Tarjimasi:

Pangu vafot etganidan so'ng olam o'zgaribdi.

Uning boshidan tog'lar, qo'l va oyoqlaridan esa dunyoning to'rt tomoni, qonidan esa daryolar paydo bo'libdi. Nafasidan shamol va bulutlar bino bo'lgan ekan. Ovozi momoqaldiroqqa, soqoli esa yulduzlar turkumiga aylangan ekan. Terisi va sochlari daraxtlar va o'simliklarga aylangan ekan. Suyaklari va tishlari toshlar va ma'danlarga aylanibdi. Uning badanida yashagan hasharotlar esa odamlarga aylangan.

Milodan avvalgi III asrga mansub bo'lgan boshqa bir afsonaning tarjimasida esa: Dunyoning yaralish manzarasi boshqacha chiziladi. Osmon va yer bino bo'lgunga qadar olam qop-qorong'u tartibsizlikdan iborat bo'lgan, u tovuq tuxumiga o'xshagan. Unda butun borliqning buyuk otasi Pangu tug'ilgan va voyaga yetgan. Uning ko'zlari yumuq bo'lgan. U doim uxlagan.

Ammo bir kuni uyg'onganida hech narsani ko'rmagan. U kaosning tim-tirs zulmati qurshovida bo'lgan. Pangu qorong'uda tuxum devorlarini paypaslay boshlagan va eshikni topolmay, darg'azab bo'lgan. Oyog'i tagida yotgan boltani olib, qop-qorong'u kaosga bor kuchi bilan urgan. Xuddi tog'lar parchalanib qulagandek daxshatli gumburlagan ovoz eshitilgan.

Pangu bolta bilan yana bir zarba bergan va tuxum tuyqusdan darz ketgan. Shunda tuxumdagi yengil, shaffof narsalar tepaga ko'tarilgan va osmon hosil bo'lgan, barcha va og'ir xira narslar pastga tushgan va yerga aylangan¹⁸.

Shu tariqa kaosdan yer va osmon vujudga kelgan.

Yangi dunyo Panguga ma'qul kelgan. Osmon qayta yer bilan birikmasligi uchun Pangu boshini osmonga, oyoqlarini esa yerga tiragan va bor kuchini ishga

¹⁸ Вернер Л.Л. Мифы и легенды Китая. – М., 1932. – С. 41.

solgan. Osmon va yer bir-biri bilan qo‘shilishiga yo‘l qo‘ymagan. Osmon kundan-kunga yanada yuqoriga ko‘tarilgan, yer esa yanada pastga tushgan va ularning o‘rtasidagi masofa oshgan sari oshgan va Panguning bo‘yi ham o‘sig borgan. Shu tariqa millionlab yillar o‘tgan. Osmon eng yuqori nuqtaga yetgan. Yer esa eng past nuqtaga yetgan.

Bu vaqt ichida Pangu yer va osmonni bir-biridan ajratgan, balandligi qirq besh chaqirim bo‘lgan ulkan ustunga o‘xshash baland mavjudotga aylangan.

Keyingi davlarda Pangu haqida afsonalar birmuncha o‘zgaradi.

Qadim zamonlarda, osmon va yer katta shar kabi bitta bo‘lgan, tartibsizlik hukm surgan. Bu tartibsizlik markazida esa bir uyqudagi odam bo‘lib, uning ismi Pangu bo‘lgan¹⁹.

Bir kuni Pangu uyqudan turadi va o‘zini ulg‘ayib qolganini tushunadi. Sahar o‘ziga kichkina kelib qolganligini tushunadi. Chunki uning yotgan maydoni kichik kelib qolgandi, shunda u bir oyog‘i bilan itarinadiyu shar parchalanib ketadi, shar ichidagi yorug‘lik osmonga aylanadi, xira narsalar esa yerga aylanadi.

Pangu boshida osmonni ko‘tarib turar edi, oyoqlari esa yerga tegib turar edi. Osmon bilan yer alohida bo‘lib qolgandi. Lekin yer bilan osmon o‘rtasidagi masofa unchalik katta emas edi. Ular bir-biriga tobora yaqinlashib kelayotgan edi.

Pangu uzoq yillar davomida osmon va yerning o‘rtasidagi masofani saqlab turish uchun harakat qiladi, ammo juda qattiq charchoq sabab Pangu halok bo‘ladi.

Pangu o‘limidan so‘ng uning tanasi olam uchun xizmat qiladi.

Uning tanasi o‘zgara boshlaydi. Ko‘zlari quyosh, oy va yulduzlarga aylanadi.

¹⁹吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社, 2006。-P. 3.

盘古是中国古代传说时期中开天辟地的神。在天地还没有开辟以前，宇宙就像是一个大鸡蛋一样混沌一团。有个叫做盘古的巨人在这个“大鸡蛋”中一直酣睡了约18000年后醒来，盘古凭借着自己的神力把天地开辟出来了。他的左眼变成了太阳，右眼变成了月亮；头发和胡须变成了夜空的星星；他的身体变成了东、西、南、北四极和雄伟的三山五岳；血液变成了江河；牙齿、骨骼和骨髓变成了地下矿藏；皮肤和汗毛变成了大地上的草木；汗水变成了雨露。盘古的精灵魂魄也在他死后变成了人类。所以，都说人类是世上的万物之灵²⁰。

Suyaklari esa tog‘lar-u tepaliklarga, tanasi esa tekisliklarga aylanadi.

Tanasidagi qon esa suvga, dengiz-u daryolarga o‘zgaradi. Sochlari o‘rmonlarga, cho‘l va botqoqliklarga aylanadi. Shu yo‘sinda olam yaraladi.

Olamning yaralishi haqidagi tarjimalarda inson qavmining vujudga kelishi haqidagi boshqa qadimgi hikoyatlar ham mavjud. Xitoyda dunyoning yaralishi va yerda hayotning vujudga kelishi haqida turli afsonalarning paydo bo‘lishi sabablari hanuzgacha to‘g‘ri aniqlanmagan.

Xitoylik ayrim tarjimonlar buni bizgacha yetib kelgan miflar bitta qabilaning emas, qadimda Xitoyning turli joylarida yashagan ko‘p sonli alohida-alohida qabilalarning ijod mahsuli ekanligi bilan tushuntiradilar.

O‘zaro muloqot va ta’sir jarayonida asta-sekin mahalliy rivoyatlarning qorishuvi yuz bergan. Ularning ma’lum qismi o‘zgargan ko‘rinishda bizgacha yetib kelgan.

Turli qabilalar madaniyati negizida yagona xitoy madaniyati vujudga kelgan, hozirgi kunda bizgacha yetib kelgan miflarning kelib chiqishini, ularning bir xil emasligi yaratilish tabiatining turliligi shak-shubhasizdir.

²⁰吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社, 2006。-P. 8.

2.2. “女娲造人” *Nüwa zaoren* – “Nyuyva odamzotning onasi” afsonasi tarjimalarida obrazlar xilma-xilligi

Yana Xitoyning insonning yaralishi tematikasidagi mashhur afsonasi mavjud. Bu Nyuyva haqidagi afsona. Uning ko‘rinishi g‘ayritabiiy bo‘lgan. Beligacha bo‘lgan qismi ayol qiyofasida bo‘lgan, belidan pastki qismi esa baliqsimon bo‘lgan. Bu qahramon odamni yaratgan.

“Nyuyvaning odamni yaratishi” deb nomlangan afsona tarjima variantlari turli xil.

女娲造人讲述的是:在盘古肉身化为大地之后,大地上出现了很多种生物。多了很多之后,大地上出现了一位同样伟大的人物-女娲。女娲现天上有了太阳,有了亮的和星星,地上有了山草木,至有了鸟和鱼了,可是单单没有人类。那为什么不创造一种像自己一样的生物加入到世间呢?想着,她就顺手从边起一团黄物,掺合了水,在手里团着,团着,团成了第一个娃娃模样的小东西。这就是最上早的"人"。女娲对于她的作品,感到很满意。于是,她又继续动手她的工作。她用黄地作了许多能说会走的可爱小人儿。从此,她用也感到累,她的最累了。她工作了许久远,感到不波剿上立下蚶了结。最后,她想出了一个级羔的创造人类的方法。

大地上虽然有了人类,女娲的工作却并有终止。她又考虑着:人是要死亡的,死亡了意思一个再创造吗?这是生麻烦了。这样才能使他们继续这可是一个难题。后来她终于想出了一个办法,就是把那些小人儿分为男女,让男人和女人撮合起来,叫他们自己去创造后代。这样,人类就世代代越来越多。并且一天比一天多了。²¹

Transkripsiyasi:

Nyuyva zao ren

²¹吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社,2006。-P.11.

“Nyuyva zao ren” jaing mu de shi : zai Pan Gu gu rou hua wei di zhi hou , da di shang chu xian le hen duo zhong sheng wu. Duo le hen duo nian zhi hou, da di shang chu xian le yi wei tong yang wei da de ren wu – Nyuyva. Nyuyva xiantian shang you le tai yang , you liang he xing xing, di shang you le shan zhou cao mu, zhi shi you le niao dan chong yu le, ke shi dan dan mei you ren lei. Na wei shen me bu chao zao yi zhong xiang zi ji yi yang de sheng wu jia ru dao shi jian ne? xiang zhe, ta shun shou cong di bian shou qi yi tuan huang lu, jiang he le shui, zai shou li zhi tuan zhe, zhi tuan zhi, zhi tuan cheng le di yi ge wa wamo yang de xiao dong xi. Zhe jiu shi zao zui de “ ren “.

Nyuyva dui yu ta de zuo pin, gan dao hen man yi. Yu shi, ta you ji xui dong shou zuo ta de gong zuo. Ta yong huang lu zuo le duo neng shuo hui zou de kea i xiao ren er. Cong ci, ta zai ye bug gan dao zhua chong, zhu huang le. Ta gong zuo le xui jiu, gan ju dao ping bu zhi le. Zui hou, ta xiang chu le yi ge ju shao de chao zao ren lei de fang fa.

Da di shang sui ran you le ren lei, Nyu Wa de gong zuo qiu bing mei you zhong zhi.

Ta you kao lu zhe : renshi yao si mang de, si mang le yi pi zai chao zao pi ma? Zhe mu tu tai ma fan le. Zen yang cai neng shi ta men ji sui sheng ku xia qu ne? zhe ke shi yi ge nan ti.

Hou lai ta zhong yu xiang chu le yi ge bang fa, jiu shi ban a xie xiao ren er fen wei nan nu, rang nan ren he nu ren ping he qi lai, jiao ta men zi ji qu chao zao hou dai.

Zhe yang, ren lei jiu shi shi dai dai yue lai yue duo xia lai, bing er yi tian bi yi tian jia duo le.

Tarjimasi:

“Nyuyvaning odamni yaratishi” haqidagi afsonada hikoya qilinishicha: Panguning tanasi yerga aylangandan so‘ng, yerda har xil turdagi tirik mavjudotlar paydo bo‘ldi. Bir necha yillardan so‘ng, yerda bitta buyuk tirik

jonzot – Nyuyva paydo bo‘ldi. Nyuyvaning osmonda quyoshi-yu yulduzi, yerda toglari-yu o‘simliklari, hatto hashorot, baliq, qushlari bor edi, faqatgina inson yo‘q edi. Bu dunyoda huddi o‘ziga o‘xshagan jonzotni yaratishga ahd qiladi.

Chuqurlikdan bir zuvala sariq loy qazib oladu va unga suv aralashtirib, qo‘lida qayta-qayta uqalab, qo‘g‘irchoqqa o‘xshash kichik narsani yasaydi.

Bu birinchi “odam” edi. U sariq loydan bir nechta gapira oladigan, harakatlana oladigan muloyim odamlarni yaratadi. Shundan so‘ng Nyuyva ham yolg‘izlikni, zerikishni his qilmaydi. U uzoq vaqt mehnat qiladi, qattiq charchoqqa chiday olmay o‘zini yomon his qiladi.

Oxir-oqibat u insonlarni yaratishning ajoyib yo‘lini o‘ylab topadi. Tik turgan devordan bir qurigan novdani tortib, qo‘lini bir botqoqlikga suqadi va xira sariq rangdagi botqoqni aralashtirib, uni yerga shunday quyadiki, loy quyilgan yerda kichik-kichik odamchalar paydo bo‘ldi. Avvalgi foydalangan sariq loyi ko‘rinishi bir xildagi odamlarga aylanadi. Ko‘p o‘tmay yer yuzini odamzot qoplaydi.

Garchi yerda odamlar bo‘lsada, Nyuyvaning ishi to‘xtamaydi. U yana shuni hisobga olgan edi: inson o‘lishi kerak, o‘lganlarning hisobida yana yaratish kerakmi? Bu haddan tashqari qiyinchilik tug‘dirardi. Ular qanday qilib hayotni davom ettiradilar??? Bu juda murakkab savol edi.

Keyinroq bu savolning ham yechimini topadi: odamlarni ayol va erkakka bo‘lib, ayol va erkakka o‘z avlodlarini o‘zlari davom ettirishlarini buyuradi.

Shunday qilib, insoniyat ko‘hna davrlardan buyon avlod qoldirib, kundankunga ko‘payib boradi.

女娲，凤姓，生于成纪，一说她的名字为风里希（或为凤里牺），拥有人类女性的上半身，和蛇类的下半身。女娲为华夏之初的三皇之一。她是传说中的人类始祖，人类为她和其兄伏羲的后代。传说曰“炼石补

天，捏土造人，立极造物，别男女，通婚姻，造笙簧”。神话中说伏羲和女娲是兄妹，同时也是夫妻。在中国的图腾上更有女娲和伏羲交合的图像

在中国上古神话中，女娲是人类的创造者，是补天的女神，她的由来由以下产生：源于原始人对蛙的崇拜。母系氏族中以“蛙”为图腾的民族，那时蛙被看成为繁殖力旺盛的象征。源于原始人对水产生物贝类的崇拜。古时，娲与赢字义相通，赢属蚌类，蚌分两扇，被作为女性某一器官隐密象征。

源于原始人对石头的崇拜。石为土精，蛇又是土地的象征，因此，女娲被描绘成人面蛇身，具有抟土造人的神奇本领。²²

Transkripsiaysi :

“Nyuyva bei tian ”jiang de shi : zai yuan de shi hou, tian kong tu ran , shan xian le yi ge da , da di shang gong shui , ren lei mian lanhe da de tu nan. Zhe shi, tian di zhong xin xia fu le pin jing, ren men you guo shang le xin fu de sheng huo.

Qadim zamonlarda kutilmaganda osmon gumbazi teshilib qoladi, tog‘dek katta tuynuk paydo bo‘lib qoladi. Yer yuzida bo‘ronli suv toshqinlari bo‘ladi, odamlar boshiga katta musibat tushadi. Shu on insoniyat onasi Nyuyva ularni jasurona kurashga chorlab, osmon-u yerda yana qaytadan tinchlik tiklanadi, insonlar kechiriladilar.

Ammo, yana boshqa tarjima manbalarida yerda hayot kelishida xitoy mifologiyasida Nyuyva ismli ayol faoliyati katta bo‘lgan deb ifodalangan.

U yaxshi ishlari haqida xitoy xalq og‘zaki ijodida ko‘p sonli rivoyatlar va afsonalar mavjud bo‘lgan Fusi²³ ismli afsonaviy imperatorning singlisi.

²²吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社, 2006。-P. 27.

²³Fusi – rivoyatlarga ko‘ra miloddan avvalgi 2852 – 2738 – yillarda yashagan afsonaviy imperator.

女娲（中华上古之神）

女娲，中国上古神话中的创世女神。又称娲皇、女阴娘娘，史记女娲氏，是古代传说华夏民族人文先始，社稷福德之正神。

人头蛇身，一日七十化，以黄泥仿照自己抟土造人，创造人类社会并建立婚姻制度；后因世间天塌地陷，于是熔彩石以补天，斩鳖足以立四极，留下了补天的神话传说。她还是一个创造万物的自然之神，神通广大化生万物，每天至少能创造出七十样东西，是被民间广泛而又长久崇拜的大母神和始先神。

Ilon tanasi va odam boshiga ega bo‘lgan Nyuyva har kuni rang-barang evrilishlarini amalga oshira olgan. Nyuyva yerda yolg‘izlikdan zerika boshlagan u yolg‘iz bo‘lgani uchun ko‘z yosh to‘kkan. Uning ko‘z yoshlari tuproqqa tomgan va u ermakka haykalchalar yasagan. Yana ko‘z yosh tomchilari tomganida birdan haykalchalarga jon bitgan va u yurib ketgan. Nyuyvaga o‘zi yaratgan odamchalar judayam yoqganki, u yana bir qancha haykalchalar yasagan.

Bu haykalchalarga ham jon bitgan va ular har tomonlarga tarqab ketgan. Qavmini saqlash uchun Nyuyva har bir erkakka ayol bergan, nikoh qurish tartibini belgilagan, odamlar zerikmasligi uchun ularga sibizg‘a yasab bergan va shu tariqa musiqa san’ati paydo bo‘lgan.

Ba’zi tarjima manbalarida Nyuyva Fusining singlisi emas, xotini deb berilgan.

Xitoy iyeroglif yozuvining vujudga kelishi uning ismi bilan bog‘lanadi. Ushbu yozuv g‘oyasini Fusi kunlarning birida uchratib qolgan toshbaqa kosasidagi sirli belgilardan o‘zlashtirgani qayd etiladi. Olovda ovqat pishirishni ham Fusi kashf etgani ko‘rsatiladi.

2.3. “鯀禹治水” *Gun Yu zhishui* – “Gun va Yuyning suv toshqiniga qarshi kurashi” afsonasining tarjima talqini

Yana mashhur bo‘lgan Gun va Yuy haqidagi miflar mavjud. Bu Gun va Yuyning suv toshqiniga qarshi kurashishi afsonasidir.

帝堯時，中原洪水氾濫造成水患災禍，百姓愁苦不堪。帝堯命令鯀治水，鯀受命治理洪水水患，鯀用障水法，也就是在岸邊設置河堤，但水卻越淹越高，歷時九年未能平息洪水災禍。接著命鯀的兒子禹繼任治水之事。

禹立即與益和后稷一起，召集百姓前來協助，他視察河道，並檢討鯀治水失敗的原因。禹總結了其父親治水失敗的教訓，改革治水方法以疏導河川治水為主導，用水利向低處流的自然趨勢，疏通了九河。禹親自率領老百姓餐風露宿，整天泡在泥水裡疏通河道，把平地的積水導入河，再引入海洋。禹堅韌不拔，勇於開拓的精神，經過了十三年治理，終於取得了成功，消除中原洪水氾濫的災禍。大禹整治黃河水患有功，受舜禪讓繼帝位。夏禹王登天子之位，並以自己的封國夏為天下之號，宣告夏王朝正式建立。禹王子啟王是夏朝的繼位天子是為王太子²⁴

Uning tarjimasi quyidagicha:

Qadim zamonlarda, yer yuzini suv toshqini bosgandi. Buyuk Gun bildirmay Tangrining qimmatbaho suv toshqiniga chek qo‘yadigan narsasini og‘irlab oladi va toshqinning oldini olishga otlanadi. Ammo bu usuldan foydalanish omadsizlik bilan tugaydi. Tangri Gunni qatl etadi.

Keyinchalik uning o‘g‘li Yu otasining ishini meros qilib, suv toshqiniga qarshi kurashni davom ettiradi va u boshqa usullardan foydalanadi. Oxir – oqibat, u daryodagi kema yollarini chuqurlashtiradi, suvlar esa dengizga oqib

²⁴吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社, 2006。- P. 24.

chiqib ketadi, suv toshqini esa nihoyasiga yetadi. Uning bu kurashi bir necha yil davom etadi, uning bu mardonavor kurashi ruhi afsonalar misolida yetib kelgan.

治水期間，禹翻山越嶺，淌河過川，拿著量測儀工具，從西向東，一路測度地形的高低，樹立標桿，規劃水道。他帶領治水的民工，走遍各地，根據標桿，逢山開山，遇窪築堤，以疏通水道，引洪水入海。禹為了治水，費盡腦筋，不怕勞苦，從來不敢休息。他與塗山氏女嬌新婚不久，就離開妻子，踏上治水的道路。後來，他路過家門口，聽到妻子生產，兒子呱呱墜地的聲音，都不敢進家門。第三次經過家鄉的時候，其子啟正被母親抱在懷裏，他已經懂得叫爸爸，揮動小手，和禹打招呼，禹只是向妻兒揮揮手，表示自己看到他們了，還是沒有停下來。因治洪水有功，人們為表達對禹的感激之情，尊稱他為“大禹”，即偉大的禹。²⁵

在治水的過程中，禹走遍天下，對各地的地形、習俗、物產等皆瞭如指掌。禹重新將天下規劃為九個州，並制定了各州的貢物品種。帝夏禹王還規定：天子帝畿以外五百里的地區叫甸服，再外五百里叫侯服，再外五百里叫綏服，再外五百里叫要服，最外五百里叫荒服。甸、侯、綏三服，進納不同的物品或負擔不同的勞務。要服，不納物服役，只要求接受管教、遵守法制政令。荒服，則根據其習俗進行管理²⁶

Gun va Yu tarjima manbalarida turli ofatlardan odamni qutqargan mard, jasur qahramon obrazida gavdalangan.

Uning otasining ishini davom ettirishi xitoy xalqining ota-onani hurmat qilishi hamda ardoqlashidan dalolat beradi.

U haqidagi quyidagi afsonalarda huddi Pangu haqidagi afsonalar singari turli hil perdmatlardan foydalangani hamda unga afsonaviy hayvonlar yordam bergani ifodalangan.

²⁵ 百科图解词典。 - 北京: 商务出版社, 2007。

²⁶ 吴性坚。历代神化传奇经典。 - 北京: 西苑出版社, 2006。 - P. 43.

Afsonalarda doimo afsonaviy hayvonlar, afsonaviy predmetlar hamda atrof-tabiat gavdalanadi, afsonalarda bo‘yoqdorlik kuchayadi²⁷.

Afsonalarda hamma narsa va voqealar bo‘rtiriladi. Shu tarzda afsonalar ertaknamo tusga kiradi.

鯀禹治水

上古时代，中国闹过一次大水灾。那时，大地一片汪洋，庄家、房屋都被淹没了，人们只好逃到山上或树上去。因为缺吃少穿，饿死、冻死的人很多。人们苦苦哀求天帝，祈求他斥逐洪水，可是天帝毫不理会。

一位叫鯀的天神非常同情人们的悲惨遭遇，决心想办法帮助人们治理洪水。

鯀知道要治理洪水，只有偷出天帝的宝物——息壤（rǎng）。息壤是一块几尺见方的黄土块儿，只要把它放在地上，说一声“长”，他便会迅速扩大，驱走洪水，露出陆地。鯀探听到了秘藏息壤的地方以后，就请神鸟带路，请神龟挖洞，偷出了息壤。鯀把息壤放在地上，说一声“长”，果然，息壤马上几里、几十里、几百里地伸展开来。洪水慢慢被赶退了，陆地重新露了出来。逃到山上、树上的人们重新回到了陆地，准备盖房子、种庄稼，重建家园。

可是，天帝很快就知道鯀偷走了息壤。他大发雷霆（tíng），派火神祝融杀死了鯀，夺回了息壤。这样一来，洪水又重新泛滥开来，人们又陷入灾难之中。

鯀虽然死了，但他的尸体过了三年也没有腐烂。一天，忽然一声巨响，鯀的肚子裂开了，从里面钻出了他的儿子——大禹。

²⁷ Георгиевский С.М. Мифические воззрения и мифы Китая. – М., 1892. – С. 29.

治洪工程开始了。大禹亲自拿着镐（gǎo）头，率领成千上万的人挖渠开山，疏通河道。曾经帮助鲧偷取息壤的神龟也来帮忙运送土石；神力很大的应龙也用坚硬的尾巴在地上划出深沟，来导引洪水²⁸。

Tarjima manbalarida shu aniq bo`ldiki, boshqa afsonalardan farqli o`laroq Gun va Yu afsonasida tarjima uslublarining badiiy tarjima turi, so`zlashuv tarjima turi hamda ilmiy-ommabop tarjima turlari xizmat qilgan²⁹.

在治水过程中，最艰巨的工程是开凿龙门。龙门是一座大山，高高地横在黄河当中，挡住了奔腾直下的河水的去路，河水只好绕道从山脚下一条狭窄的河道穿过。每当水量增大时，河水就四处横溢，泛滥成灾。大禹不怕辛苦，不畏艰险，带领人们一点儿一点儿地开凿。夏天，烈日当空，山石被晒得滚烫，大禹汗流浹（jiā）背，仍然不停地干着；到了晚上，还要对付毒虫猛兽的袭击。冬天，北风呼啸，天寒地冻，大禹一镐一镐地挖着冻得坚硬的土地，手都磨出了血泡，可他毫不在乎，稍稍休息一下，又干了起来。为了治水，大禹还曾经“三过家门而不入”。人们都被感动了，在大禹的带领下，齐心协力地干着。冬去春来，整整花了五年的时间，巨大的龙门山终于被劈开了一个大口子，河水顺畅地流向了大海。看着滚滚流去的河水，人们个个兴奋不已，围着大禹欢呼雀跃。大禹的脸上也露出了笑容。

就这样，大禹带领人们，由南到北，由西到东，经过十三年之苦战，终于疏通了河道，治服了洪水。人们重新返回家园，过上了安定幸福的生活。人们非常感谢、敬佩大禹，便一致推举他为治理天下的君王。

U haqidagi afsonalar tabiiy ofatlarnigina bartaraf etuvchi qahramongina emas, balki oqil boshlovchi ya'ni sardor bo'la olgan buyuk obraz hisoblangan.

²⁸ Георгиевский С.М. Мифические воззрения и мифы Китая – М.: 1892.-С.38

²⁹百科图解词典。 - 北京: 商务出版社, 2007。

根据历史记载，尧时候有过一次长期的大洪水，时间经过至少有二十二年之久。

那时全中国都受了洪水的灾害，情形凄惨可怕极了。大地是一片汪洋，人民没有居住的地方，只得扶老携幼，东西漂流。有的爬上山去找洞窟藏身，有的就在树梢上学雀鸟一样做窠巢。田地浸没在洪波里，五谷全被水淹坏，地面上的草木却长得极畅茂，飞禽走兽也一天天地繁殖加多，弄到后来，禽兽竟来和人民争地盘了。可怜的人民，他们要抵抗寒冷和饥饿，还要分出力量来对付繁殖加多的禽兽，他们哪里还能够是禽兽的敌手呢？所以假如他们不死亡在寒冷和饥饿当中，也难免要死亡在恶禽猛兽的爪牙残害之下。人民一天天地减少了，只有鸟兽的足迹所经过的道路，布满在洪水暂时退去和还未被淹没的全中国的地方。³⁰

Uning tarjimasi quyidagicha:

Insonlarni hayratda qoldiruvchi bu ajoyib afsonalar ajdodlarning his-tuyg'ularini qamrab oladi. O'zlaridagi aksini va hohish-istaklarini ham qamrab oladi.

Xitoy millati ota-bobolarning qiyinchiliklardan qo'rqmasliklarini, tabiat musibatlariga qarshi mardonavor kurashlarni aks ettiradi.

Romantizm tusini to'ldirib turuvchi bu qadimgi afsonalar Xitoy adabiyotiga katta ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Ularni Xitoy adabiyotining boshlanishi deb aytsa ham bo'ladi. Kelasi avlodning ko'pchilik yozuvchilari qadimgi afsonalardan ta'sirlanishadi, nafis asarlar yaratishadi, ajoyib maqolalar yozishadi³¹.

³⁰ 吴性坚。历代神化传奇经典。- 北京: 西苑出版社, 2006。- P. 52.

³¹ Karimov N. Adabiyotshunoslik. - T.: O'qituvchi, 2004. - B. 20

2.4. “后羿射日” *Hou Yi she ri* – “Ovchi Xou Ining quyoshni urib tushirishi” afsonasi tarjimasi

Mifologik eposning rivojlanishi Ovchi haqidagi afsonaning murakkab majmuida ham kuzatiladi.

Afsonaning bizgacha yetib kelgan versiyalari qahramon obrazi tabiatini jonlantirish bahorgi marosim bilan bog‘liq bo‘lgan qadimgi Xou Yi ovchining quyosh-qarg‘ani qo‘lga kiritishiga taqalishini ko‘rsatadi.

后羿射日

世界年轻时，天空曾一齐出现十个太阳。他们的母亲是东方天帝的妻子。她常把十个孩子放在世界最东边的东海洗澡。洗完澡后，他们像小鸟那样栖息在一棵大树上，因为每个太阳的中心是只鸟。九个太阳栖息在长得较矮的树枝上，另一个太阳则栖息在树梢上，每夜一换。

当黎明预示晨光来临时，栖息在树梢的太阳便坐着两轮车穿越天空。十个太阳每天一换，轮流穿越天空，给大地万物带去光明和热量。

那时候，人们在大地上生活得非常幸福和睦。人和动物像邻居和朋友那样生活在一起。动物将它们的后代放在窝里，不必担心人会伤害它们。农民把谷物堆在田野里，不必担心动物会把它们劫走。人们按时作息，日出而耕，日落而息，生活美满。人和动物彼此以诚相见，互相尊重对方。那时候，人们感恩于太阳给他们带来了时辰、光明和欢乐。

可是，有一天，这十个太阳想到要是他们一起周游天空，肯定很有趣。于是，当黎明来临时，十个太阳一起爬上车，踏上了穿越天空的征程。这一下，大地上的人们和万物就遭殃了。十个太阳像十个火团，他们一起放出的热量烤焦了大地³²。

³²吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社, 2006。-P.14.

Tarjimasi:

Ushbu obrazda – kamon va o‘qlar ixtirochisi, insonga yot dunyo timsoli sanalgan ko‘p sonli mahluqlar – ulkan To‘ng‘iz, Keskir Tish va ulkan Bo‘g‘ma Ilon kushandasi, shamol hudosi Tayfun, Daryo hudosini mag‘lub etuvchi, osmonga bir vaqtda chiqqan va butun dunyoni kuydirib, kulini ko‘kka sovurmoqchi bo‘lgan “ortiqcha” quyoshlarni o‘ntadan to‘qqiztasini urib tushirgan qudratli va mohir mergan sifatidagi Ovchi haqidagi ilk qahramonlik miflari birikadi. Ovchi obrazi tipologik jihatdan Ajdar obraziga yaqin, uning sivilizatorlik faoliyati esa patriarxat davrlari qarashlariga mos keladi.

“G‘arbiga yurish” syujetida ushbu obraz tarjimasida rivojlanishing navbatdagi bosqichi aks etadi. Tarjimalarda afsonalarning asosiy o‘zagi – qahramon shaxshiy umrboqiylikni izhlashi, bir qancha motivlar bilan kurashiladi.

Ovchining umrboqiylik mamlakatiga tashrif buyurish va uning malikasi – G‘arbiy jannat Ona-qirolichasi (Sivanmu) bilan uchrashish, daryo ilohasi Lo bilan muhabbati, rafiqasi Chan Ening Ovchi qo‘lga kiritgan obi-hayotni o‘g‘irlab, oyga qochib ketishi tarjimada mohirona aks etgan.

森林着火啦，烧成了灰烬，烧死了许多动物。那些在大火中没有烧死的动物流窜于人群之中，发疯似地寻找食物。

河流干枯了，大海也干涸了。所有的鱼都死了，水中的怪物便爬上岸偷窃食物。许多人和动物渴死了。农作物和果园枯萎了，供给人和家畜的食物也断绝了。一些人出门觅食，被太阳的高温活活烧死；另外一些人成了野兽的食物。人们在火海里挣扎着生存。

这时，有个年轻英俊的英雄叫做后羿，他是个神箭手，箭法超群，百发百中。他看到人们生活在苦难中，便决心帮助人们脱离苦海，射掉那多余的九个太阳。

于是，后羿爬过了九十九座高山，迈过了九十九条大河，穿过了九十九个峡谷，来到了东海边。他登上了一座大山，山脚下就是茫茫的大

海。后羿拉开了万斤力弓弩，搭上千斤重利箭，瞄准天上火辣辣的太阳，嗖地一箭射去，第一太阳被射落了。后羿又拉开弓弩，搭上利箭，嗡地一声射去，同时射落了两个太阳。这下，天上还有七个太阳瞪着红彤彤的眼睛。后羿感到这些太阳仍很焦热，又狠狠地射出了第三枝箭。这一箭射得很有力，一箭射落了四个太阳。其它的太阳吓得全身打颤，团团旋转。就这样，后羿一枝接一枝地把箭射向太阳，无一虚发，射掉了九个太阳。中了箭的九个太阳无法生存下去，一个接一个地死去。他们的羽毛纷纷落在地上，他们的光和热一个接一个地消失了。大地越来越暗，直到最后只剩下一个太阳的光³³。

Yana ko'pgina tarjimalarda yerni tozalash bilan bog'liq jasoratlar mifning boshqa motivlari bilan bir qatorda o'tib, yangicha mazmun kasb etgan. Tarjimalarda Ovchining mardligi namoyon bo'ladi. Jannatmonand mamlakat sari yo'lda Ovchining mardligi qahramon Kunlunning o'tib bo'lmas cho'qqilardan, qush ham uchib o'tolmaydigan Olov tog'dan par ham cho'kib ketadigan Yengil daryoning o'lik suvidan va boshqa ko'plab to'siqlardan oshib o'tgani ko'rsatib berilgan.

Afsona talqinlarida Ovchi haqidagi hikoya epik va ertaknamo unsurlar bilan boyitilgan. Ovchining shaxsiy faolligi, u sodir etgan jasoratlarning romantik tusi mif zaminida bahodir obrazi vujudga kelganidan keyingi tarjima manbalarida keltirilgan. Qahramonning bunday qayta anglab yetilishiga rivojlangan syujet ham mos keladi.

Keyingi davrlardagi tarjimalarda esa Ovchi haqidagi bu afsona Xitoyda faqatgina qahramonlik-mifologik epos vujudga kelganidan dalolat beradi.

Sekin-asta davrlar osha tarjimalarda qahramonlik afsonalari siklida Ovchi taxtni tortib olgan va o'z navbatida hiyonat qurboni bo'lgan podsho sifatida ham tasvirlangan. Tarjimada hikoya qilinishicha, qonuniy podshoni ag'darib, uning taxtiga o'tirgach, Ovchi o'zining ovga bo'lgan qiziqishidan voz kecha

³³吴性坚。历代神化传奇经典。-北京:西苑出版社,2006。-P.16.

olmaydi va davlat ishlarini surib qo‘yadi. Bundan foydalangan saroy a‘yonlaridan biri Ovchining xotini bilan til biriktirib uni o‘ldiradi va taxtni egallaydi.

Afsonalardagi bunday ziddiyatlar syujet uzoq vaqt o‘zgarib taraqqiy topganligi mahsulidir.

Bundan ko‘rinib turibdiki, ikki xil tajima yuzaga kelgan va buning natijasida ikki xil obraz paydo bo‘lgan. Bir ism ostidagi ikki qahramon o‘z jasoratlari bilan dong taratgan, Ovchi va no‘noq podsho haqidagi afsonalarning qadimgi tarjimalarda o‘z davriga moslashtirish an‘anasi katta rol o‘ynagan.

Shunday qilib, bu tarjimalarda qahramon inson darajasiga tushirilgan, ixtilof komik plandan ijtimoiy ziddiyatlarga ko‘chirilgan dunyoqarash sezilarli darajada o‘zgartirilganligidan, badiiy ijod ma‘naviy faoliyatning alohida sohasi sifatida ajralib chiqadigan davr yaqinlashganidan habar beradi³⁴.

Xalq og‘zaki ijodidagi insonning tabiatga qarshi kurashi mavzusini badiiy tarjimaning “badiiy predmeti” o‘z ijtimoiy munosabatlaridagi insonni siqib chiqaradi³⁵.

Olamning yaralishi haqidagi tarjimalarda inson qavmining vujudga kelishi haqidagi boshqa qadimgi hikoyatlar ham mavjud. Xitoyda dunyoning yaralishi va yerda hayotning vujudga kelishi haqida turli afsonalarning paydo bo‘lishi sabablari hanuzgacha tog‘ri aniqlanmagan.

Xitoylik ayrim tarjimonlar buni bizgacha yetib kelgan miqlar bitta qabilaning emas, qadimda Xitoyning turli joylarida yashagan ko‘p sonli alohida-alohida qabilalarning ijod maxsuli ekanligi bilan tushuntiradilar.

O‘zaro muloqot va ta‘sir jarayonida asta-sekin mahalliy rivoyatlarning qorishuvi yuz bergan. Ularning ma‘lum qismi o‘zgargan ko‘rinishda bizgacha yetib kelgan.

³⁴ Вернер Л.Л. Мифы и легенды Китая. – М., 1932. – С. 62.

³⁵ Rahmatullaev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. –T.: Universitet, 2006. – B.22.

Turli qabilalar madaniyati negizida yagona xitoy madaniyati vujudga kelgan. Hozirgi kunda bizgacha yetib kelgan miflarning kelib chiqishini, ularning bir xil emasligi yaratilish tabiatining turliligi deyarli shak-shubxasiz.

Mifologiya zaminida qahramonlik eposi va tarixiy rivoyat elementlari yetiladi. Barcha xalqlar uchun umumiy bo'lgan bu jarayon shu bilan belgilanadiki, afsonalar ibtidoiy jamiyatning "muqaddas tarix" rolini o'ynaydi va sinfiy jamiyatdagi dunyoqarash kurashi bilan to'qnashadi.

Ko'rsatilgan dunyoqarashga o'tmishni tarixiy nuqtai nazardan anglab yetish xosdir. Natijada miflar solnoma asosida qayta ishlangan, ulardan dag'al fantastik unsurlar olib tashlangan. Afsonaviy qahramonlar esa moddiy va ma'naviy madaniyatning barcha elementlarini, barcha ijtimoiy institutlarini yaratgan "odil", "oqil podsholar" sifatida gavdalantiriladi.

Shunday ruhda qayta ishlangan mifologiya qadimgi davr "tarixi"ga asos qilib olinadi. Afsonalarning soxta tarixiy talqinida konfutsiychilik dini ayniqsa ulkan ro'l o'ynaydi³⁶.

³⁶ Георгиевский С.М. Мифические воззрения и мифы Китая. – М., 1892. – С. 57.

XULOSA

1. Afsonalarni tarjima qilishda asosan nutq uslublarining badiiy uslubi qoʻllaniladi.
2. Sanʼat va adabiyot asarlari, xalq ogʻzaki ijodlari badiiy uslubda yaratiladi.
3. Adabiy til meʼyorlariga doimo amal qilavermaydigan erkin muloqot shakli oddiy soʻzlashuv uslubi sanaladi.
4. Ikki shaxsning oʻzaro soʻzlashuvi dialogik nutq sanaladi.
5. Badiiy uslub oʻzbek tili vazifaviy uslublari orasida oʻziga xos mavqega ega boʻlib, ayni paytda oʻzining alohida meʼyorlariga ham ega.
6. Badiiy uslub doirasida ularni qoidalashning maʼlum meyorlari ham amal qiladiki, fonetik, grammatik, leksik, frazeologik xususiyatlar tarzida koʻzga tashlanadigan ana shu meʼyorlar uni boshqa vazifaviy uslublardan chegaralash imkonini beradi.
7. Badiiy estetik vazifasini bajarishga xizmat qilishi badiiy uslubninig asosiy xususiyati hisoblanadi.
8. Badiiy uslubda bu grammatik shakllarning barcha koʻrinishlari – lahja va tarixiy variantlari ham afsona asarining mavzu talabi bilan qoʻllanavermaydi.
9. Qadimgi Xitoy mifologiyasi insonlarning dastlabki avlodlarning moʻjizakor tabiat sirlari va olamning yaralishi haqidagi fikr-oʻylari hisoblanadi.
10. Xitoyning qadimgi afsonalari uzoq tarixga ega boʻlib, ularning aksariyati Xitoyning boy va serjilo tarixini aks ettiradi. Shu bilan birgalikda olamning hamda insoniyatning kelib chiqishi haqida, tabiat va insoniyat oʻrtasidagi kurashlar haqida, muqqaddas ruhni madh etadigan va boshqalar haqidagi afsonalar mavjud.

11. Afsonalarni tarjima qilishda badiiy uslubning roli katta. Badiiy uslub afsonani qiziqarliroq hamda badiiyoq qilib tarjima qilishda xizmat qiladi.
12. Miflar solnoma asosida qayta ishlangan, ulardan dag'al fantastik unsurlar olib tashlangan.
13. Mifologiya zaminida qahramonlik eposi va tarixiy rivoyt elementlari yetiladi.
14. Afsonaviy qahramonlar esa moddiy va ma'naviy madaniyatning barcha elementlarini, barcha ijtimoiy institutlarni yaratgan "odil", "oqil podshohlar" sifatida gavdalantiriladi.
15. Afsonalarda biror narsa-predmetning paydo bo'lishi, rasm-rusum yoki odatlarning boshlanishi haqida ma'lumot beriladi.
16. Afsonalarda tasvirlangan voqealar va hodisalar asosan ijodiy to'qimalar zaminida yaratiladi.
17. Afsonalarni tarjima qilishda badiiy uslubdan foydalaniladi. Tarjima jarayoni murakkab bo'lib, tarjimondan afsona qahramonlariga va xitoy milliy xos so'zlariga izoh berib ketish talab qilinadi.
18. Xitoylik ayrim tarjimonlar buni bizgacha yetib kelgan miflar bitta qabilaning emas, qadimda Xitoyning turli joylarida yashagan ko'p sonli alohida-alohida qabilalarning ijod mahsuli ekanligi bilan tushuntiradilar.
19. Turli qabilalar madaniyati negizida yagona xitoy madaniyati vujudga kelgan, hozirgi kunda bizgacha yetib kelgan miflarning kelib chiqishini, ularning bir xil emasligi yaratilish tabiatining turliligi shak-shubhasizdir.
20. Afsonalarda doimo afsonaviy hayvonlar, afsonaviy predmetlar hamda atrof-tabiat gavdalanadi, afsonalarda bo'yoqdorlik kuchayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Rahbar adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod – O‘zbekiston poydevori. – T.: Sharq, 1998.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch – T.: Sharq, 2009.

O‘zbek tilidagi manbalar:

3. Anorbekova A. Hozirgi zamon adabiy tili. –T.: O‘qituvchi, 2007.
4. Hoshimova S., Nosirova S. Xitoy tili grammatikasi. –T.: Sharq, 2012.
5. Jo‘rayev T. Tarjima san’ati. – T.: Adabiyot va san’at, 1985.
6. Karimov N. Adabiyotshunoslik. – T.: O‘qituvchi, 2004.
7. Lafasov O‘. O‘zbek adabiy tili. –T., 2007.
8. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: 2005.
9. Rahmatullaev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. –T.: Universitet, 2006.
10. Salomov G‘. Tarjima nazariyasiga kirish. –T.: O‘qituvchi, 1978.
11. Salomov G‘. Tarjimon mahorati. – T.: Fan nashriyoti, 1979.
12. Salomov G‘. Tarjima nazariyasi. –T.: O‘qituvchi, 1983.
13. Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. T.: 1980.
14. Sobitova T. Xalq og`zaki poetik ijodi. – T.: Sharq-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2003.
15. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. –T.: O‘qituvchi, 1972.

16. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. Madvaliev A. tahriri ostida. – T.: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi nashriyoti, 2008.

Rus tilidagi manbalar:

17. Баласанова А.Л. Сочинительные фразеологические единицы и контекст в современном английском языке. – М.: 1973.
18. Вернер Л.Л. Мифы и легенды Китая. – М.: 1932.
19. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. – М.: Изд-во МГУ, 1978.
20. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. – М.: ИМО, 1977.
21. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. – М.: Литература на иностранном языке, 1958.
22. Георгиевский С.М. Мифические воззрения и мифы Китая. – М., 1892.
23. Головин Б.Н. Основы культуры речи. – М.: Высшая школа, 1980.
24. Заречнева В.А. К вопросу об эмоционально-оценочном значении слова. Вопросы структуры германских языков. – Омск, 1977.
25. Комарова Р.А. О роли личных имен персонажей в «Песне о Нибелунгах» Вопросы романо-германского языкознания. – Саратов, 1977.
26. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: ИМО, 1980.
27. Комиссаров В.Н. К вопросу о сопоставительном изучении переводов. Тетради переводчика. – М.: ИМО, 1970.
28. Комиссаров В.Н. Лингвистические модели процесса перевода. Тетради переводчика. – М.: ИМО, 1972.
29. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: ИМО, 1973.

30. Комиссаров В.Н. Специфика переводческих исследований. Тетради переводчика.- М., 1968.
31. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. - М.: Высшая школа, 1985.

Xitoy tilidagi manbalar:

32. 吴性坚。历代神化传奇经典。 - 北京: 西苑出版社, 2006。
33. 刘德联, 刘晓雨。汉语口语。 - 北京, 2004。
34. 现在实用汉语语法。 - 北京: 商务出版, 2005。
35. 现在汉语语法。 - 北京: 商务出版社, 2000。
36. 汉俄词典。 - 北京: 商务出版社, 2006。
37. 百科图解词典。 - 北京: 商务出版社, 2007。
38. 韩鉴堂。中国文化。 - 北京: 北京语言大学出版社, 2003。
39. 汉语图解词典。 - 北京: 商务出版社, 2009。

Ingliz tilidagi manbalar:

40. Chine's mifhos.- L.: Britian university, 1998.
41. My Glamcrous China. - Beijing: Xiwan, 2006.

Internet saytlari:

42. www.ziyonet.com
43. www.kutubxona.uz
44. www.magazine.com
45. www.journal.com
46. www.bkrs.info
47. www.baidu.com